

เกียรติคุณประกาศ

บุญกุศลใด ๆ ที่เกิดจากการเขียนหนังสือเล่มนี้ ขออุทิศให้แก่ท่านพระครููปกาสิต พุทธศาสตร์ ผู้ให้ความรู้ทางธรรมและโอกาสทางการศึกษาแก่ผู้เขียนหลวงพ่เจ้า พระคุณแจ่ม (พระศีลาจารพิพัฒน์) ผู้สร้างวัดมหาสวัสดิ์นาคพุฒาราม และคุณยายพุ่ม คุณตานาค ผู้ถวายที่ดินสร้างวัดมหาสวัสดิ์นาคพุฒาราม

ข้อมูลใด ๆ ในหนังสือเล่มนี้จะมีไม่ได้เลย หากผู้เขียนไม่ได้รับการอบรมสั่งสอน และอุปถัมภ์การศึกษาจากพระมหาเถระ ๔ รูปนี้ คือ

๑. พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่ปัญญาันทะ)
๒. หลวงพ่อสมเด็จพะพุทธชินวงศ์ (บาฬีศึกษาพุทธโฆส)
๓. สยาดอภันทันตวิโรจนะ (วัดงุยเตาอู๋กัมมัญฐาน พม่า)
๔. พระครูศรีคณาภิรักษ์ (เจ้าคณะอำเภอรอนด)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ พระพุทธศาสนา	๑
๑.๑ พระพุทธศาสนา	๑
๑.๒ พระรัตนตรัย	๔
๑.๒.๑ พระพุทธเจ้า	๔
๑) คุณของพระพุทธเจ้า	๔
๒) คุณลักษณะของพระพุทธเจ้า	๗
๓) ปัญญาญาณของพระพุทธเจ้า	๘
๑.๒.๒ พระธรรม	๑๓
๑) ความหมาย	๑๓
๒) คุณลักษณะของพระธรรม	๑๔
๓) พระสัทธรรมในศาสนาพุทธ	๑๔
๓.๑) ปริยัติสัทธรรม	๑๔
๓.๒) ปฏิบัติสัทธรรม	๑๗
๓.๓) ปฏิเวธสัทธรรม	๑๘
๑.๒.๓ พระสงฆ์	๒๓
๑) ความหมาย	๒๓
๒) ประเภทของสงฆ์	๒๔
๓) คุณลักษณะของพระสงฆ์	๒๔
๑.๓ การล้างบาปในศาสนาพุทธ	๒๗
๑.๓.๑ บาปคืออะไร	๒๘
๑.๓.๒ ล้างบาปด้วยมรรคญาณ	๓๑
๑.๓.๓ การล้างบาป ๓ น้ำ	๓๒
๑) ล้างวิตกกัมมิเลสด้วยศีล	๓๒
๒) ล้างปริยภูฐานกิเลสด้วยสมาธิ	๓๓
๓) อนุสัยกิเลสด้วยปัญญา	๓๓
๑.๓.๔ พระอริยบุคคลกับการล้างบาป	๓๔
๑) พระโสดาบัน	๓๘
๒) พระสกทาคามี	๔๐
๓) พระอนาคามี	๔๑
๔) พระอรหันต์	๔๓

บทที่ ๒ วิปัสสนากาวนา	๔๗
๒.๑ พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร	๔๗
๒.๒ การเจริญกาวนา	๔๑
๒.๒.๑ สมถกาวนา	๔๒
๒.๒.๒ วิปัสสนากาวนา	๔๔
๒.๒.๓ ความแตกต่าง ๑๙ ประการ	๔๗
๒.๒.๔ พระพุทธเจ้าสรรเสริญการเจริญกาวนา	๔๑
๒.๒.๔ การเจริญกาวนานอกพุทธศาสนา	๔๓
๒.๒.๔ การเจริญกาวนาในศาสนาพุทธ	๔๔
๒.๓ วิปัสสนากาวนา	๔๙
๒.๓.๑ ความหมาย	๔๙
๒.๓.๒ ความสำคัญ	๗๑
๒.๓.๔ สาเหตุสำคัญที่ต้องเจริญวิปัสสนากาวนา	๗๓
๒.๓.๔ ประโยชน์ และอานิสงส์	๗๔
๒.๔ สัมมาทิฐิ	๗๔
๒.๔.๑ ความหมาย	๗๔
๒.๔.๒ ประเภทของสัมมาทิฐิ	๗๙
๒.๔.๓ ทิฐิ ที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงธรรม	๘๕
๒.๔.๔ ระดับของสัมมาทิฐิ	๘๘
๒.๔.๕ ขอบเขตของสัมมาทิฐิ	๙๐
๒.๔.๖ บทบาทของสัมมาทิฐิ	๙๓
๒.๔.๗ ปัจจัยแห่งการเกิดสัมมาทิฐิ	๙๔
๒.๕ กาวนาปัญญา	๑๐๒
๒.๕.๑ ความหมาย	๑๐๒
๒.๕.๒ ไฉพจน์ของปัญญา	๑๐๗
๒.๕.๓ ปัญญาเจตสิก	๑๑๒
๒.๕.๔ ลักษณะของปัญญา	๑๑๔
๒.๕.๕ ความแตกต่าง ปัญญา กับ วิญญาณ	๑๑๖
๒.๕.๖ ประเภทของปัญญา	๑๑๘
๒.๕.๗ ลำดับขั้นของปัญญา	๑๒๓
๒.๕.๘ บทบาทของปัญญา	๑๒๕
๒.๕.๙ กิจหน้าที่ของปัญญา	๑๒๕
๒.๕.๑๐ บ่อเกิดของปัญญา	๑๒๖
๑.๕.๑๑ อานิสงส์ของปัญญา	๑๓๐
๒.๖ อวิชา ธรรมชาติที่ขัดขวางปัญญา	๑๓๑
๒.๖.๑ ความหมาย อวิชา	๑๓๑
๒.๖.๒ เหตุที่ทำให้ อวิชา เกิด	๑๓๔

๒.๖.๓ เหตุที่ทำให้วิชาดับ	๑๓๕
๒.๖.๔ อาหารของวิชา	๑๓๗
๒.๖.๕ ระดับของวิชา	๑๓๘
๒.๖.๖ ผลของวิชา	๑๔๐
๒.๖.๗ การละวิชา	๑๔๑
บทที่ ๓ หลักการเจริญวิปัสสนาภาวนา	๑๔๗
๓.๑ การเจริญปัญญา	๑๔๗
๓.๑.๑ ขั้นตอนการเจริญปัญญา	๑๔๗
๓.๑.๒ ธรรมเครื่องเจริญปัญญา	๑๔๙
๓.๑.๓ อุปสรรคขัดขวาง หรือบั่นทอนการเจริญปัญญา	๑๕๐
๓.๑.๔ การบวนการเจริญปัญญา	๑๕๔
๓.๑.๕ วิธีปฏิบัติตนให้เกิดปัญญา	๑๕๗
๓.๑.๖ อุบายวิธีการเจริญปัญญา	๑๕๘
๓.๑.๗ วิธีกำหนดรู้อารมณ์ เจริญปัญญา	๑๖๐
ก. วิธีจิต ในการรับรู้อารมณ์	๑๖๐
ข. การกำหนดรู้อารมณ์ทางทวาร ๖	๑๖๕
๓.๒ สมภาติในการเจริญวิปัสสนาภาวนา	๑๘๑
๓.๒.๑ ความหมายตามศัพท์	๑๘๑
๓.๒.๒ ความหมายตามอรรถ	๑๘๒
๓.๒.๓ ระดับของสมภาติ	๑๘๒
๓.๒.๔ ลักษณะของสมภาติ	๑๘๔
๓.๒.๕ ลักษณะของจิตที่เป็นสมภาติ	๑๘๗
๓.๒.๖ ความสำคัญของสมภาติ	๑๘๙
๓.๒.๗ ความสำคัญของฌาน	๑๙๐
๑) อารัมมณูปนิชฌาน	๑๙๐
๒) ลักษณะอุปนิชฌาน	๑๙๒
๓.๓ ระดับสมภาติในการเจริญวิปัสสนาภาวนา	๑๙๔
๓.๓.๑ การเจริญวิปัสสนาของสมถยานิก	๑๙๕
ก. สมถยานิก ใช้สมภาติระดับรูปฌาน ๔	๑๙๖
ข. สมถยานิก ให้สมภาติระดับอรุณฌาน ๔	๑๙๙
ค. วิปัสสนาญาณ ๙	๒๐๐
๓.๓.๒ การเจริญวิปัสสนาของวิปัสสนายานิก	๒๐๑
ก. วิปัสสนายานิก	๒๐๑
ข. ขณิกสมภาติ	๒๐๒
๑) ความหมายตามศัพท์	๒๐๒
๒) ความหมายตามอรรถ	๒๐๔
๓) ไหวพจน์ของขณิกสมภาติ	๒๐๕

๔) องค์ประกอบของขณิกสมาธิ	๒๐๘
๕) ความสำคัญของขณิกสมาธิ	๒๐๘
๕.๑) ความสำคัญต่อสมถภาวนา	๒๐๘
๕.๒) ความสำคัญต่อการอบรมปัญญา	๒๑๑
ค. ขณิกสมาธิ ในการเจริญสุทวิปัสสนา	๒๑๓
ง. ญาณ ๑๖	๒๑๖
๓.๓.๓ การบรรลุธรรม	๒๑๘
ก. ประเภทของการบรรลุธรรม	๒๑๙
ข. การบรรลุธรรมของสมถยานิก	๒๒๒
๑) สมถยานิกผู้ได้รู้ปฏาน เป็นปัญญาวิมุต	๒๒๒
๑.๑) ปัญญาวิมุต	๒๒๓
๑.๒) สัทธาวิมุต, สัทธานุสारी	๒๒๔
๒) สมถยานิกผู้ได้รู้ปฏาน เป็นอุกโตภาควิมุต	๒๒๖
๒.๑) อุกโตภาควิมุต	๒๒๗
๒.๑.๑) เจโตวิมุตติ	๒๒๘
๒.๑.๒) ปัญญาวิมุตติ	๒๓๓
๒.๒) กายสักขี, ัมมานุสारी, สัทธานุสारी	๒๓๓
ค. การบรรลุธรรมของวิปัสสนายานิก	๒๓๖
๑) ปัญญาวิมุต	๒๓๗
๒) ทิฏฐิปัตตะ, ธรรมานุสारी	๒๓๘
บทที่ ๔ วิปัสสนาภูมิ	๒๔๑
๔.๑ อารมณวิปัสสนา	๒๒๑
๔.๑.๑ อารมณปรมัตถ์	๒๒๓
๔.๑.๒ รูปปรมัตถ์	๒๒๕
๔.๑.๓ นามปรมัตถ์	๒๒๘
๔.๑.๔ รูปกับนามแตกต่างกันอย่างไร	๒๓๑
๔.๑.๕ ลักษณะอารมณในการเจริญวิปัสสนาภาวนา	๒๓๒
๔.๒ ปรมัตถธรรม	๒๓๙
๔.๒.๑ ธรรมะกับพระธรรม	๒๔๑
๔.๒.๒ ความหมายของปรมัตถธรรม	๒๔๑
๔.๒.๓ ประเภทของปรมัตถธรรม	๒๔๑
๔.๒.๔ สังขตธรรมและอสังขตธรรม	๒๔๖
๔.๓ จิตปรมัตถ์	๒๕๒
๔.๓.๑ ความหมายตามศัพท์นัย	๒๕๒
๔.๓.๒ ความหมายตามอรรถนัย	๒๕๒
๔.๓.๓ กระบวนการทำงานของจิต	๒๕๖
๔.๓.๔ จิต ๘๙ หรือ ๑๓๑ ประเภท	๒๕๗

๔.๔ เจตสิกปรมัตถ์	๒๖๘
๔.๔.๑ ลักษณะของเจตสิก	๒๖๙
๔.๔.๒ ประเภทของเจตสิก	๒๗๐
๔.๔.๒ กิจหน้าที่และความสำคัญของเจตสิก	๒๗๔
๔.๕ รูปปรมัตถ์	๒๗๖
๔.๕.๑ ลักษณะของรูป	๒๗๖
๔.๕.๒ จำแนกประเภทของรูป	๒๗๘
๔.๕.๓ ลักษณะและความหมายของรูป ๒๘	๒๘๑
๔.๖ นิพพานปรมัตถ์	๒๙๑
๔.๖.๑ ความหมาย	๒๙๑
๔.๖.๒ ธรรมชาติของนิพพาน	๒๙๒
๔.๖.๓ ไวกัจฉ์ของนิพพาน	๒๙๓
๔.๖.๔ ภาวะที่มีอยู่จริงของนิพพาน	๒๙๔
๔.๖.๕ ลักษณะของนิพพาน	๒๙๙
๔.๖.๖ ประเภทของนิพพาน	๓๐๐
บทที่ ๕ ชั้น ๕	๓๐๕
บทที่ ๖ อายุตนะ ๑๒	
บทที่ ๗ ธาตุ ๑๘	
บทที่ ๘ อินทรีย์ ๒๒	
บทที่ ๙ อริยสัจ ๖	
บทที่ ๑๐ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒	
บทที่ ๑๑ การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔	
๑๑.๑ วิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔	
๑๑.๑.๑ ลักษณะของไตรลักษณ์	
๑๑.๑.๒ หลักสติปัฏฐาน ๔	
๑๑.๑.๓ สติปัฏฐาน ๔ เครื่องขจัดสิ่งปิดกั้นไตรลักษณ์	
๑๑.๑.๔ สติปัฏฐาน ๔ เครื่องละวิปลาส ๔	
๑๑.๒ จริตของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา	
๑๑.๓ การเจริญวิปัสสนาภาวนา ๔ แบบ	
๑๑.๓.๑ สมถปุพพังคมวิปัสสนา	
ก. การเจริญวิปัสสนามีสมถะนำหน้า แบบรูปฌาน ๔	
ข. การเจริญวิปัสสนามีสมถะนำหน้า แบบอรูปรฌาน ๔	
๑๑.๓.๒ วิปัสสนาปุพพังคมสมถะ	
ก. การเจริญสมถะมีสุทธวิปัสสนานำหน้า	
ข. การเจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า แบบรูปฌาน ๔	
ค. การเจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า แบบอรูปรฌาน ๔	
๑๑.๓.๓ ยุคันทสมถวิปัสสนา	
ก. การเจริญวิปัสสนายุคันทณัย แบบรูปฌาน ๔	

ข. การเจริญวิปัสสนาผู้คนทุชนัย แบบอรุณมาน ๔	
๑๑.๓.๔ ฉัมมุตถัจจวิคคหิตมานัส	
ก. การเจริญวิปัสสนาแบบฉัมมุตถัจจ แบบรูปฎาน ๔	
ข. การเจริญวิปัสสนาแบบฉัมมุตถัจจ แบบอรุณมาน ๔	
๑๑.๔ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ แบบสมถยานิก และวิปัสสนายานิก	๒๓๒
๑๑.๔.๑ การเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๒๓๔
ก. การเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของสมถยานิก	๒๓๔
ข. การเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของวิปัสสนายานิก	๒๓๖
๑๑.๔.๒ การเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน	๒๓๘
ก. การเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของสมถยานิก	๒๓๘
ข. การเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของวิปัสสนายานิก	๒๓๙
๑๑.๔.๓ การเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน	
ก. การเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของสมถยานิก	
ข. การเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของวิปัสสนายานิก	
๑๑.๔.๔ การเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน	
ก. การเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของสมถยานิก	
ข. การเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของวิปัสสนายานิก	

บทที่ ๑๒ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๒๑๐
๑๒.๑ วิธีปฏิบัติวิปัสสนาเบื้องต้น	๒๑๗
๑๒.๑.๑ วิปัสสนาในอิริยาบถเดิน	๒๑๗
๑๒.๑.๒ วิปัสสนาในอิริยาบถนั่ง	๒๑๗
๑๒.๑.๓ กำหนดพอง-ยุบ เป็นสติปัฏฐาน ๖	๒๑๙
๑๒.๖ เรียนรู้กัมมัญฐานที่ทำให้จิตให้ระเริง	๒๒๐
๑๒.๑๒.๑ พุทธานุสสติ	๒๒๐
๑๒.๑๒.๒ ฉัมมานุสสติ	๒๒๑
๑๒.๑๒.๓ สังฆานุสสติ	๒๒๒
๑๒.๖ หลักสำคัญในการเจริญวิปัสสนา	๒๒๒
๑๒.๑๒.๑ อันตรายของการปฏิบัติวิปัสสนา	๒๒๒
๑๒.๑๒.๒ ข้อปฏิบัติตนเบื้องต้น	๒๒๓
๑๒.๑๒.๓ อารมณ์ของการปฏิบัติวิปัสสนา	๒๒๖
๑๒.๑๒.๖ การปรับอินทรีย์	๒๒๘
- วิธีทำให้อินทรีย์แก่กล้า ๙ ประการ	๒๓๒
๑๒.๖ วิธีปฏิบัติสุททวิปัสสนาอย่างละเอียด	๒๓๖
๑๒.๑๒.๑ กิจเบื้องต้น	๒๓๖
๑๒.๑๒.๒ เจริญวิปัสสนาในอิริยาบถเดิน	๒๓๖
๑๒.๑๒.๓ เจริญวิปัสสนาในอิริยาบถนั่ง	๒๖๒
๑๒.๗ การสอบอารมณ์	๒๖๐

๑๒.๗.๑	ความหมาย	๒๖๐
๑๒.๗.๒	ความสำคัญ	๒๖๑
๑๒.๗.๓	พระวิปัสสนาจารย์	๒๖๖
๑๒.๗.๖	หลักการส่งและสอบอารมณ์	๒๖๖
๑๒.๗.๖	ประโยชน์ของการสอบอารมณ์	๒๖๖
๑๒.๗.๖	ตัวอย่างการสอบอารมณ์ในคัมภีร์	๒๖๖
บรรณานุกรม		๖๑๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

หนังสือเล่มนี้ ใช้ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๖๓๙ และพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๖๐๐ โดยใช้คำย่อชื่อพระไตรปิฎก เริ่มจากอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วยวงเล็บฉบับที่ใช้แล้วตามด้วยเล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ เช่น

ที.สี. (บาลี) ๙/๓/๓๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎก ภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๓ หน้า ๓๑๒.   ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๐/๖๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๖๖ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก (ไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๑-๒	วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๖-๖	วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๖-๗	วิ.จ. (ไทย) = วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก (บาลีและไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๙	ที.สี. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปนิบาต	(ภาษาไทย)
๑๖	ม.อุ. (บาลี) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
	ม.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (บาลี) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรคปาติ	(ภาษาบาลี)
	ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนินบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ติก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปญจกนินบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ฉก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ฉกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตุตก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สตุตกนินบาต	(ภาษาไทย)

อง.นวก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	นวกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๖ อง.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๖ ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๖ ขุ.เถร.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
๒๗ ขุ.ชา.ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ติกนินบาต	ชาดก (ภาษาไทย)
๒๘ ขุ.ชา.สตก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สัตตกนินบาต	ชาดก (ภาษาไทย)
๒๙ ขุ.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานินเทส	(ภาษาไทย)
๓๐ ขุ.จู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนินเทส	(ภาษาไทย)
๓๑ ขุ.ป.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิทามคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
๓๒ ขุ.อป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปาทาน	(ภาษาไทย)
๓๓ ขุ.พุทธ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธรังษี	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก (บาลีและไทย)

เล่ม.	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๓๓ อภิ.สง.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
๓๖ อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์ (ภาษาไทย)
๓๖ อภิ.ธา.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	ธาตุกถา (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส (บาลีและไทย)

มิลินท.	(บาลี) =	มิลินทพทพกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทติ.	(บาลี) =	วิสุทติมคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทติ.	(ไทย) =	วิสุทธีมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

หนังสือเล่มนี้ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิง โดยระบุเล่ม/ชื่อ/หน้าหลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๑๖/๓๐๘ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี มหาวคคอกฺกุจฺจกถา อรรถกถา ภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๖๑๖ หน้า ๓๐๘ หรือ หากเป็นตำราเล่มเดียว ระบุเพียง ข้อ/หน้า

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก (บาลี)

ที.ม.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สุมงคฺลวิลาสินี	มหาวคคอกฺกุจฺจกถา
ที.ปา.อ.	(บาลี) =	ทีฆนิกาย	สุมงคฺลวิลาสินี	ปาฎิกวคคอกฺกุจฺจกถา
ม.ม.อ.	(บาลี) =	มชฌิมนิกาย	ปปลงฺกุสุทนี	มชฌิมปณฺณาสกอกฺกุจฺจกถา
ส.สหา.อ.	(บาลี) =	สยุตตนิกาย	สารตฺถปฺปกาลินี	สหายตฺตวคคอกฺกุจฺจกถา

อง.จตุกก.อ.	(บาลี) = องคุดตินิกาย	มโนรลปุรณี	จตุกกนิปาตอฏฐกถา
อง.ปญจก.อ.	(บาลี) = องคุดตินิกาย	มโนรลปุรณี	ปญจกนิปาตอฏฐกถา
อง.ฉกก.อ.	(บาลี) = องคุดตินิกาย	มโนรลปุรณี	ฉกกนิปาตอฏฐกถา
อง.สตตก.อ.	(บาลี) = องคุดตินิกาย	มโนรลปุรณี	สตตกนิปาตอฏฐกถา
อง.อฏฐก.อ.	(บาลี) = องคุดตินิกาย	มโนรลปุรณี	อฏฐกนิปาตอฏฐกถา
อง.นวก.อ.	(บาลี) = องคุดตินิกาย	มโนรลปุรณี	นวกนิปาตอฏฐกถา
อง.ทสก.อ.	(บาลี) = องคุดตินิกาย	มโนรลปุรณี	ทสกนิปาตอฏฐกถา
ขุ.ขุ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	ขุททกปาฐอฏฐกถา
ขุ.ธ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย	ธมมปทอฏฐกถา	
ขุ.ป.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย	สทรมมปุกาสินี	ปฐิสสมภิทามคคอฏฐกถา (ภาษา บาลี)
ขุ.พุทธ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย	มจรตถวิลาสินี	พุทธวิสอฏฐกถา

อรรถกถาภาษาไทย อ้างอิงฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยระบุ เล่มที่/หน้าที่ เช่น ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๖๑๒. หมายถึง ทีฆนิกายมหาวรรค อรรถกถาภาษาไทย เล่มที่ ๑๓ หน้าที่ ๖๑๒.

หรือ อรรถกถาภาษาไทย อ้างอิงฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยระบุ เล่ม/ภาค/ตอน/หน้า เช่น ที.ม.อ. (ไทย) ๑/๓/๒/๖๑๒. หมายถึง ทีฆนิกายมหาวรรค อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหามกุฏฯ เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๓ ตอนที่ ๒ หน้า ๖๑๒.

เล่มที่	เล่ม	ภาค	ตอน	คำย่อ	ชื่ออรรถกถา
๑๑	๑	๑	-	ที.สี.อ. (ไทย)	สมังควิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา
๑๖	๒	๒	-	ที.ม.อ. (ไทย)	สมังควิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา
๑๙	๑	๓	-	ม.ม.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี มูลปณณาสกอรรถกถา
๒๑	๒	๒	-	ม.ม.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี มัชฌิมปณณาสกอรรถกถา
๒๓	๓	๒	-	ม.อุ.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี อุपरิปณณาสกอรรถกถา
๒๖	๑	๑	-	ส.ส.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา
๒๙	๖	๒	-	ส.ส.ฟา.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี สฬายตนวรรค
๓๑	๖	๒	-	ส.ม.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี มหาวรรคอรรถกถา
๓๒	๑	๑	-	อง.เอก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี เภกนิบาตอรรถกถา
๓๓	๑	๒	-	อง.ทุก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี ทุกนิบาตอรรถกถา
๓๖	๑	๓	-	อง.ติก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา
๓๖	๒	-	-	อง.จตุกก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี จตุกกนิบาตอรรถกถา
๓๖	๓	-	-	อง.ปญจก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี ปญจกนิบาตอรรถกถา
๓๖	๓	-	-	อง.ฉกก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี ฉกกนิบาตอรรถกถา
๓๗	๖	-	-	อง.สตตก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี สัตตกนิบาตอรรถกถา
๓๗	๖	-	-	อง.อฏฐก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี อฏฐกนิบาตอรรถกถา
๓๗	๖	-	-	อง.นวก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี นวกนิบาตอรรถกถา
๓๖	๖	-	-	อง.ทสก.อ. (ไทย)	มโนรลปุรณี ทสกนิบาตอรรถกถา
๖๐	๑	๒	๑	ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา คาถาธรรมบท
๖๑	๑	๒	๒	ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา คาถาธรรมบท
๖๗	๑	๖	-	ขุ.สุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา สุตตนิบาตอรรถกถา

๖๖	๑	๖	-	ช.อิตี.อ.	(ไทย)	ปรมัตถโชติกา	อิติวุตตกอรรถกถา
๖๘	๒	๑	-	ช.วิ.อ.	(ไทย)	ปรมัตถทีปนี	วิมานวัตถุอรรถกถา
๖๐	๒	๓	๑	ช.เถร.อ.	(ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เถรคาถาอรรถกถา
๖๖	๒	๖	-	ช.เถรี.อ.	(ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เถรีคาถาอรรถกถา
๖๓	๖	๒	-	ช.ชา.อ.	(ไทย)	มหานิบาต	ชาตกอรรถกถา
๖๖	๖	๓	-	ช.ชา.อ.	(ไทย)	มหานิบาต	ชาตกอรรถกถา
๖๘	๗	๑	-	ช.ป.อ.	(ไทย)	สัทธัมมโชติกา	ปฏิสัมภิทามรคอรรถกถา
๖๙	๗	๒	-	ช.ป.อ.	(ไทย)	สัทธัมมโชติกา	ปฏิสัมภิทามรคอรรถกถา
๗๐	๘	๑	-	ช.อป.อ.	(ไทย)	วิสุทชนวิลาสินี	อปทานอรรถกถา
๗๒	๙	๑	-	ช.อป.อ.	(ไทย)	วิสุทชนวิลาสินี	อปทานอรรถกถา
๗๓	๙	๒	-	ช.พุทธ.อ.	(ไทย)	มจรูตถวิลาสินี	พุทธวังสอรรถกถา
๗๖	๙	๓	-	ช.จรียา.อ.	(ไทย)	ปรมัตถทีปนี	จรียาปิฎกอรรถกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก (บาลี)

อภิ.สง.อ. (บาลี) = อภิธมมปิฎก ธมมสงคณีนี อัญญาสาธิตินี อัญญาจกถา (ภาษาบาลี)
 อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) = อภิธมมปิฎก ปญจปกรณอัญญาจกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหายานจุฬาราชวิทยาลัย

เล่มที่	เล่ม	ภาค	ตอน	คำย่อ	ชื่ออรรถกถา
๗๖	๑	๑	-	อภิ.ส.อ.	(ไทย) อัมมสังคณีนี อัญญาสาธิตินีอรรถกถา
๗๗	๒	๑	-	อภิ.วิ.อ.	(ไทย) วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา
๗๘	๒	๒	-	อภิ.วิ.อ.	(ไทย) วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา
๗๙	๓	-	-	อภิ.ป.อ.	(ไทย) ปุคคลปัญญาญัตติ ปญญาปกรณอรรถกถา

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

หนังสือเล่มนี้ใช้ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๖๑/๑๑๐ หมายถึง วิมตติวิโนทนีฎีกา เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๒๖๑ หน้า ๑๑๐

หรือ หากเป็นตำราเล่มเดียว ระบุเพียง ข้อ/หน้า

วชิร.ฎีกา	(บาลี) =	วชิรพุทธฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตถ.ฎีกา	(บาลี) =	สารตถทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตถ.ฎีกา	(ไทย) =	สารตถทีปนีฎีกา	(ภาษาไทย)
วิมตติ.ฎีกา	(บาลี) =	วิมตติวิโนทนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
กงขา.ฎีกา	(บาลี) =	กงขาวิตรณิปุราณฎีกา	(ภาษาบาลี)
มูล.ฎีกา	(บาลี) =	มูลสิกขาฎีกา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.ฎีกา	(บาลี) =	ทีฆนิกาย ลินตลุปกาสนี สีลกขณชวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา	(บาลี) =	ทีฆนิกาย ลินตลุปกาสนี มหาวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อภิณวฎีกา	(บาลี) =	ทีฆนิกายสาธวิลาสินี สีลกขณชวคคอภิณวฎีกา	(ภาษาบาลี)
ช.ธ.ฎีกา	(บาลี) =	ธมมปทมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)

อภิ.สง.มูลฎีกา (บาลี) =	อภิธมมปิฎก ธรรมสงคณีมูลฎีกา	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.มูลฎีกา (บาลี) =	อภิธมมปิฎก วิภังคมูลฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.ฎีกา (บาลี) =	มณที่ปฏิฎีกา	(ภาษาบาลี)

ง. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

หนังสือเล่มนี้ใช้ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิงโดยระบุเล่ม/ข้อ/หน้า หลังย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๖๗๘/๑๗๐. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๖๗๘ หน้าที่ ๑๗๐ หรือ หากเป็นตำราเล่มเดียว ระบุเพียงข้อ/หน้า

เนตติ. (บาลี) =	เนตติปกรณ์	(ภาษาบาลี)
มิลินท. (บาลี) =	มิลินทปญฺหปกรณ์	(ภาษาบาลี)
สงคห. (บาลี) =	อภิธมมตถสงคห	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. (บาลี) =	วิสุทธิมคคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ.มหาฎีกา (บาลี) =	ปรมตถมณชฺฐสา วิสุทธิมคคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิภาวินี. (บาลี) =	อภิธมมตถวิภาวินีฎีกา	(ภาษาบาลี)

จ. คำย่อภาษาไทย

ม.ป.ป.	=	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์
ม.ท.ป.	=	ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์